

ЛЕГІН Л. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін факультету № 3
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 340.11

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ: ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ОЗНАК

Розглядається поняття нормативно-правового акта як основного джерела права. Вказано, що основними ознаками нормативно-правового акта є нормативність, загальність, спрямованість на регулювання суспільних відносин, прийняття уповноваженими на те органами, посадовими особами чи народом у суворо визначеному порядку (процедурі), відповідність вимогам юридичної техніки щодо змісту та форми нормативно-правового акта та вимогам до юридичного документа, часові, просторові та суб'єктні межі дії. Визначено нормативно-правовий акт юридичним документом (актом) уповноваженого суб'єкта правотворчості, який встановлює, змінює або скасовує норми права.

Ключові слова: джерело права, правотворчість, нормативно-правовий акт, юридичний документ, юридична техніка, нормативність, межі дії нормативно-правового акта.

Рассматривается понятие нормативно-правового акта как основного источника права. Указано, что основными признаками нормативно-правового акта являются нормативность, всеобщность, направленность на регулирование общественных отношений, принятие уполномоченными на то органами, должностными лицами или народом в строго определенном порядке (процедуре), соответствие требованиям юридической техники по содержанию и форме нормативно-правового акта и требованиям к юридическому документу, временные, пространственные и субъектные пределы действия. Определено нормативно-правовой акт юридическим документом (актом) уполномоченного субъекта правотворчества, который устанавливает, изменяет или отменяет нормы права.

Ключевые слова: источник права, правотворчество, нормативно-правовой акт, юридический документ, юридическая техника, нормативность, пределы действия нормативно-правового акта.

The concept of normatively-legal acts examined as a basic source of right. It is indicated that the basic signs of normatively-legal act are a normatively, generalities, orientations are on adjusting of public relations, acceptances by the authorized agents on that by organs, public servants or people in the severely certain order (to procedure), accordance to the requirements of legal technique in relation to maintenance and form of normatively-legal act and requirements to legal document, to time, to space and subject limits of action. A normatively-legal act is certain as a legal document (act) of the authorized subject of legislation that sets, changes or abolishes norms of right.

Key words: source of right, legislation, normatively-legal act, legal document, legal technique, normatively, limits of action of normatively-legal act.

Вступ. Поняття «нормативно-правовий акт» є одним із ключових понять у правовій системі, що пов'язано з його функціональною роллю як джерела правових норм. Регулювання суспільних відносин, зокрема ефективне вирішення конкретних життєвих ситуацій, забезпечується нормативно-правовим актом. Це поняття входить в понятійно-категоріальний апарат не тільки кожного правознавця, науковця у галузі права, а й у повсякденний вжиток в усіх сферах суспільного життя.

Однак складається ситуація, що поняття, яке широко використовується як на науковому рівні, так і на рівні національних законодавств держав, не має визначення, закріпленого на нормативно-правовому рівні. Якщо спроектувати на нашу національну правову систему, то можна всі негативи покласти на відсутність законодавчого визначення цього поняття. Однак законодавче закріплення визначення (дефініції) нормативно-правового акта не стане панацеєю, що є природним для правової дійсності з огляду на юридичний плюралізм.

Відповідно, на дослідження сутнісних ознак та поняття нормативно-правового акта спрямовано велику кількість наукових розробок вітчизняних науковців, теоретиків права та, звичайно, спроб законодавчого закріплення. Доречно відзначити напрацювання у цій сфері М. Цвіка, О. Петришина, П. Рабіновича, О. Скакун, М. Кельмана, О. Мурашина. Проблемні аспекти нормативно-правових актів крізь призму юридичної техніки досліджували І. Шутак, В. Косович, Л. Луць, Т. Подорожна, І. Биля-Сабадаш та інші науковці.

Постановка завдання. Переслідуючи власні наукові завдання, зокрема дослідження техніко-юридичних засад оприлюднення нормативно-правових актів, методологічно необхідно окреслити визначення поняття «нормативно-правовий акт», яке буде однією із основоположних вихідних основ.

Метою дослідження є аналіз наукових визначень поняття «нормативно-правовий акт», характерних ознак (рис) нормативно-правового акта та окреслення меж розгляду та використання цього поняття у тезисі «оприлюднення нормативно-правових актів».

Результати дослідження. Для підкреслення міркування про різноманіття поглядів на поняття нормативно-правового акта наведемо визначення, які пропонують науковці. Так, М. Цвік, О. Петришин розглядають нормативно-правовий акт як офіційний документ, прийнятий компетентними суб'єктами правотворчості, який встановлює, змінює або скасовує норми права [2, с. 191]. В. Бабаєв визначає нормативно-правовий акт як припис суб'єкта правотворчості, який містить правові норми [11, с. 325].

За В. Нерсесянцем, нормативно-правовий акт – письмовий правовстановлюючий акт держави, який містить нові норми діючого права [4, с. 402]. Р. Ромашов характеризує нормативно-правовий акт як письмовий документ, який прийнятий від імені держави компетентними державними органами та уповноваженими суб'єктами у порядку встановленої державою процедури, містить правила поведінки загального характеру, поширює регулятивно-охоронний вплив на неперсоніфіковане коло суб'єктів та спрямований на врегулювання типових суспільних відносин [12, с. 122].

Автори «Нормографії» визначають нормативно-правовий акт як юридичний акт, який встановлює або санкціонує норми права, змінює або скасовує норми права, на основі яких і виникають ті чи інші суспільні відносини [5, с. 55]. У свою чергу, П. Рабінович бачить нормативно-правовий акт як письмовий документ компетентного органу держави (або уповноваженого нею органу місцевого самоврядування), в якому закріплене нею формально-обов'язкове правило поведінки загального характеру [7, с. 108].

О. Скакун визначає нормативно-правовий акт як офіційний акт волевиявлення (рішення) уповноважених суб'єктів права, що встановлює (змінює, скасовує) правові норми з метою регулювання суспільних відносин [8, с. 330]. М. Кельман, О. Мурашин характеризують нормативно-правовий акт як письмовий документ компетентного суб'єкта права, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою [3, с. 230].

Аналіз запропонованих визначень дає можливість вказати на їхнє багатоманіття, однак, попри різний словесний вираз, ці визначення суттєво не різняться, а окреслюють одне

і те ж поняття. Причиною цього бачимо суб'єктивну актуалізацію на тих чи інших ознаках (рисах) нормативно-правового акта. Відповідно, для повної теоретико-правової характеристики необхідно окреслити ознаки (риси) нормативно-правових актів, адже саме вони дають можливість нам виділяти та виокремлювати ці акти із великого масиву правових актів.

За положеннями М. Цвіка, О. Петришина, нормативні акти є різновидом юридичних актів. До юридичних актів, окрім нормативних, відносять акти застосування норм права, інтерпретаційні акти та акти реалізації прав і обов'язків. Відмінності нормативного акта від інших видів юридичних актів науковці вбачають у таких положеннях:

1) нормативний акт містить загальнообов'язкові правила поведінки (норми), а акт застосування норм права містить індивідуально-конкретні приписи, а інтерпретаційний акт – роз'яснення змісту і меж дії норм права;

2) вимоги нормативного акта стосуються всіх суб'єктів, які опиняються в нормативно регламентованій ситуації, а акт застосування норм права адресується конкретним особам чи організаціям і є обов'язковим для виконання тільки ними; інтерпретаційний акт адресується суб'єктам, які застосовують норми права, що роз'яснюються;

3) нормативний акт регулює певний вид суспільних відносин, а акт застосування норм права – конкретну життєву ситуацію; інтерпретаційний акт не змінює зміст правового регулювання, а тільки допомагає роз'ясненнями норм права;

4) нормативний акт діє тривалий час і не вичерпує себе фактами його застосування; дія акта застосування норм права закінчується у зв'язку із припиненням існування конкретних правовідносин; інтерпретаційний акт діє тільки разом з нормативним актом, приписи якого роз'яснюються, і має допоміжне значення [2, с. 279].

Як зазначає І. Биля-Сабадаш, нормативно-правовий акт стає пріоритетною формою права завдяки таким перевагам: за допомогою його чітких і ясних формулювань досягається найбільш точний і повний вираз юридичних норм, що забезпечує єдине розуміння правових приписів усіма суб'єктами правовідносин; саме нормативні правові акти можуть бути оперативно видані, змінені та відмінні, що є важливим з огляду на ріст темпів сучасного суспільного розвитку; положення нормативних актів носять високий рівень узагальнення, що дозволяє охоплювати регулюванням широкі сфери суспільного життя; завдяки певним ознакам нормативно-правові акти легко систематизуються, що в подальшому дозволяє легко здійснювати пошук необхідного документа; структура та стиль нормативних актів полегшують пошук необхідних положень; нормативно-правові акти є письмовими документами, що дозволяє швидко доводити до відома всього населення зміст нових правових положень [1, с. 1].

Ознаки нормативно-правових актів – сукупність властивостей, які роблять їх відмінними та за допомогою яких можна виокремити нормативні акти з великого об'єму юридичних документів (актів). Як і з визначенням, так і з окресленням ознак (рис) нормативно-правових актів науковці зосереджують свою увагу на тих чи інших характерних ознаках.

Нормативно-правовому акті характерні такі риси: приймається тільки уповноваженими суб'єктами нормотворчості; має визначену структуру, чітко формулює зміст правових норм; має письмову форму і оприлюднюється в офіційних виданнях, що дає змогу оперативно його доводити до відома адресатів; розробляється та ухвалюється з додержанням встановленої законом процедури; може бути оперативно змінений і доповнений відповідно до потреб соціальної практики; є обов'язковим для виконання і містить гарантії на випадок його можливого порушення; підлягає систематизації, яка дає можливість легко відшукати його в нормативно-правовому масиві [2, с. 191–192].

Також вважаємо за необхідне навести такі ознаки нормативно-правових актів, які виділяє В. Бабаєв, зокрема:

1) державний характер, оскільки саме держава наділяє органи, організації, посадові особи правом готувати та приймати нормативно-правові акти, тобто правотворчою компетенцією;

2) приймаються не всіма, а суворо визначеними суб'єктами, які спеціально уповноважені на це державою;

3) приймаються з дотриманням визначеної процедури та вимог до змісту та форми нормативно-правового акта як акта-документа;

4) володіють часовими, просторовими та суб'єктивними межами дії;

5) завжди містять правові норми [11, с. 326].

Інші науковці виражають такі ознаки нормативно-правих актів:

1) нормативність, яка полягає в тому, що вони містять в собі визначені правила поведінки – норми права, що дає можливість відносити нормативно-правові акти до джерел права;

2) неодноразове застосування – дія норм нормативно-правового акта має неодноразовий характер і не припиняється до його скасування чи відміни;

3) формалізм, а саме вираження у тій чи іншій формі – закону, указу, постанови;

4) неперсоніфікованість, яка виражається у поширенні на широке, конкретно не визначене коло осіб;

5) регулювання суспільних відносин, відносин між різними суб'єктами, які з об'єктивних чи суб'єктивних причин взаємодіють між собою [5, с. 56].

Р. Ромашов, Н. Пархоменко, С. Легуша пропонують такі ознаки нормативно-правового акта:

1) приймається від імені держави в порядку, передбаченому законом;

2) є результатом правотворчої діяльності компетентних суб'єктів;

3) містить правила поведінки загального характеру, регулятивно-охоронний вплив яких здійснюється щодо неперсоніфікованого кола суб'єктів;

4) реалізується в особливому процесуальному порядку, має визначену документальну форму (закон, указ, постанова);

5) спрямований на регулювання типових суспільних відносин;

6) забезпечується системою державних гарантій і санкцій;

7) діє в часі, в просторі і за колом осіб;

8) має юридичну силу, що дає можливість визначити принципи підпорядкування та ієрархічної побудови системи нормативно-правових актів [12, с. 122–123].

На основі викладеного можна зробити підсумок про те, що одним із основних джерел права є нормативно-правовий акт, що обумовлено його властивостями та цілеспрямованим впливом на суспільні відносини.

Нормативність виступає критерієм розмежування правових актів та означає, що нормативно-правові акти містять норми права. До особливостей нормативно-правових актів відносять те, що вони диференційовані, оскільки механізм держави має розгалужену структуру органів із правотворчими функціями; ієрархічні при основній ролі конституцій держав, що залежить від юридичної сили актів; конкретизовані за предметом правового регулювання [9, с. 297]. Оскільки нормативно-правові акти є формою зовнішнього виразу норм права, то основне їхнє спрямування – регулювання суспільних відносин. Загальність нормативно-правового акта підкреслює, що він не має конкретного адресата, є загальним та обов'язковим для всіх осіб та розрахований на неодноразове застосування.

Основне завдання нормативно-правового акта, як і будь-якої форми права, – зберегти правову інформацію і оптимальним чином доводити її до відома адресатів. У цьому плані нормативно-правовий акт є найбільш зручною і досконалою формою права (як для «пересічних» суб'єктів права, так і для держави). За його допомогою держава може оперативно здійснювати правове регулювання, реагувати на правові потреби суспільства [6, с. 6; 10, с. 213].

Наступна ознака нормативно-правових актів – відповідність вимогам юридичної техніки щодо змісту та форми нормативно-правового акта та вимогам до юридичного документа. Необхідно розуміти, що це пов'язано з тим, що нормативно-правовий акт – це насамперед письмовий юридичний документ (акт), який повинен відповідати вимогам як зовнішньої форми, так і внутрішнього змісту. Основні вимоги юридичної техніки до нормативно-правового акта науковці зводять до таких:

1) текстуальне оформлення всіх нормативно-правових актів у максимальній мірі повинно бути підпорядковане виразу та викладу приписів правових норм;

2) текстуальна форма нормативно-правового акта повинна виражати специфіку правового регулювання суспільних відносин;

3) відповідність оптимальній формі нормативно-правового акта – це можливий мінімум тексту нормативно-правового акта при можливому максимумі його нормативного змісту;

4) текстуальне оформлення нормативно-правового акта повинно відповідати системному характеру права в цілому та місцю і значенню вираженого в ньому припису норми права у системі усього діючого права;

5) текст нормативно-правового акта повинен бути належним чином структурованим. Структурна організація нормативно-правового акта як єдиного цілого передбачає послідовність, погодженість, несуперечливість, економність та доступність текстуального вираження приписів норм права;

6) текст нормативно-правового акта повинен відповідати порядку черговості викладу матеріалу та містити відповідні реквізити, які підтверджують його автентичність як офіційного юридичного документа;

7) текстуальна форма нормативно-правового акта повинна відповідати вимогам мови та письма юридичних документів. Мова нормативно-правового акта – це одночасно і матерія його тексту, і засіб вираження його нормативно-регулятивної суті [4, с. 427–429].

Усі нормативно-правові акти мають визначені межі дії. Це часові та територіальні межі дії нормативно-правових актів, а також межі поширення на суб'єктів права.

За загальним правилом, нормативно-правові акти застосовуються до правових відносин, які виникли у період від набрання ними чинності до її втрати. При визначенні меж дії нормативно-правового акта в часі науковці виділяють три аспекти: 1) момент набрання законної сили нормативно-правовим актом; 2) момент припинення дії нормативно-правового акта; 3) застосування норм права до правовідносин, які виникли та існували до моменту набрання нормативно-правовим актом законної сили [9, с. 316–317].

Дія нормативно-правових актів у просторі характеризується тим, що межі дії нормативно-правових актів визначаються компетенцією органів, які їх прийняли чи видали. Так, якщо нормативно-правовий акт прийнятий парламентом як представницьким та законодавчим органом, то він поширює свою дію на всю територію відповідної держави. Якщо нормативно-правовий акт прийнятий територіальним органом, то він поширює свою дію на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Дія нормативно-правових актів за колом осіб передбачає, що нормативно-правові акти поширюють свою дію на всіх фізичних (громадян, осіб з іноземним громадянством, осіб без громадянства та біженців) та юридичних осіб, які знаходяться на території відповідної держави.

Висновки. Аналіз використаних наукових напрацювань підводить до висновку, що ознаки (риси) нормативно-правових актів тісно пов'язані з ознаками норми права. Як основні ознаки (риси) нормативно-правових актів можна назвати такі: 1) нормативність; 2) загальність; 3) спрямованість на регулювання суспільних відносин; 4) прийняття уповноваженими на те органами, посадовими особами чи народом у суворо визначеному порядку (процедурі); 5) відповідність вимогам юридичної техніки щодо змісту та форми нормативно-правового акта та вимогам до юридичного документа; 6) часові, просторові та суб'єктні межі дії.

Нормативно-правовий акт – юридичний документ (акт) уповноваженого суб'єкта правотворчості, прийнятий у встановленому порядку, який встановлює, змінює або скасовує норми права.

Список використаних джерел:

1. Биля І. Нормативний правовий акт (загальна характеристика) / І. Биля // Вісник Запорізького університету. – 2003. – № 1. – С. 1–2.
2. Загальна теорія держави й права : [підручник] / [М. Цвік, О. Петришин, Л. Авраменко та ін.] ; за ред. М. Цвіка, О. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.

3. Кельман М. Загальна теорія держави й права : [підручник] / М. Кельман, О. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 478 с.
4. Нерсесянц В. Общая теория права и государства / В. Нерсесянц. – М. : НОРМА, 2000. – 552 с.
5. Нормография: теория и методология нормотворчества : [уч.-мет. пособие] / под ред. Ю. Арзамасова. – М. : Акад. Проект ; Триста, 2007. – 560 с.
6. Протасов В. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы / В. Протасов. – М. : Новый Юрист, 1999. – 240 с.
7. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.] / П. Рабінович. – Львів : Край, 2007. – 192 с.
8. Скакун О. Теорія держави й права : [підручник] / О. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
9. Теория государства и права : [учебник] / под ред. В. Корельского, В. Перевалова]. – М. : НОРМА, 2007. – 616 с.
10. Протасов В. Теория государства и права : [учебник] / В. Протасов. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 495 с.
11. Теория государства и права : [учебник] / под ред. В. Бабаева. – М. : Юристь, 2003. – 592 с.
12. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / за заг. ред. Р. Ромашова, Н. Пархоменко. – К. : КНТ, 2007. – 216 с.

ЛЕНЬ В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
та кримінології

(ДВНЗ «Національний гірничий університет»)

УДК 343.211:340111.5

ПРАВОВІДНОСИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРАВОМ ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД СРСР

Розглядаються питання правовідносин, пов'язаних з правом Президента України позбавлення державних нагород СРСР осіб, які нагороджені ними, у разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Ключові слова: правовідносини, державна нагорода, позбавлення нагороди, тяжкий злочин, засуджена особа.

Рассматриваются вопросы правоотношений, связанных с правом Президента Украины лишения государственных наград СССР лиц, которые ими награждены, в случае совершения тяжкого или особо тяжкого преступления.

Ключевые слова: правоотношения, государственная награда, лишение награды, тяжкое преступление, осужденное лицо.

The questions of legal relations connected with the right of the President of Ukraine, deprivation of state awards of the USSR those which they were awarded, respectively, in the case of a serious or especially serious crime.

Key words: legal, state award, deprivation of awards, serious crime, convicted person.

